

*BAK Ágnes*¹:

Az erdélyi reformátusok kulturális öröksége a könyvtáralapításkor.

*A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet
könyvállományának kialakulása*

*Abstract. The Cultural Heritage of Transylvanian Calvinists at the
Establishment of the Library. The Development of the Book Collection of the
Protestant Theological Institute of Cluj*

The study examines the intellectual heritage of Transylvanian Calvinism, analysing the formation of the library collection of the Protestant Theological Institute in Cluj. As the sole documentation institution for Hungarian Protestant pastoral training in Transylvania, it represents a unique cultural legacy. The library served as an essential component of Calvinist ministerial and theological education in Transylvania. The creation of the collection was influenced by financial constraints, and its growth was determined by the annual budget, community support, and donations. The library reflected a demand for modernization and played a crucial role in elevating the cultural literacy of the Transylvanian society. The study highlights the organizational structure of the

---

¹ Bak Ágnes (Kolozsvár, 1977.): a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző és Zeneművészeti Kar egyháztörténet szakán II. éves mesterképzős hallgató; e-mail: bakagnes@gmail.com.

library, the leadership roles of Szász Domokos and Pokoly József, and the library's societal responsibility in preserving and disseminating knowledge.

Keywords: Transylvania, Cluj, 19th century, Calvinist church history, school history, pastoral training, library history, library foundation (1895), library development, acquisitions, donations, Domokos Szász, József Pokoly

A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtára az egyetlen erdélyi magyar protestáns lelkészképző dokumentációs intézménye. Ettől az egyediségtől függetlenül is páratlan kulturális örökséget képvisel. Kialakulása egyedülálló évszázados hagyományokra épül, és nem mindennapi intézményesített tevékenységhez kötődik, amely 400 éves történelmet tud maga mögött a Bethlen Gábor-alapította akadémia (1622) révén.² A gyűjtemény vizsgálatakor nem feledkezhetem meg erről a történelmi múltról, de jelen dolgozatban csak a Kolozsvárhoz kötődő, majdnem 130 éves könyvtári tevékenység kezdetét, az 1895–1902 közötti időszakot elemzem a könyvtáralapítás és gyűjteményszervezés részleteinek felderítése érdekében.

Történeti áttekintés

Az erdélyi teológiai oktatás történetét ismerve megállapítható, hogy szemerjai Szász Domokos (1838–1899) rendkívül előrelátóan emelte át a lelkészképzést egy nagyváros pezsgésébe, ahol a már 1872-től jól működő egyetem létezett.³ Annak, hogy mikor és hogyan került Kincses Kolozsvárra, kulturális, politikai és gazdasági okai voltak.

---

² Az erdélyi lelkészképzés intézményesített formában Gyulafehérváron kezdődött (1622–1658), és kisebb megszakításokkal Nagyenyeden folytatódott (1662–1895).

³ A Szemerjai Szász Károly (1798–1853) elődjének, Eötvös József (1813–1871) vallás- és közoktatásügyi miniszter javaslatára megalakult Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem 1881-től a Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem nevet viselte. Eredetileg ennek jog- és államtudományi, orvostudományi, bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi és matematikai/természettudományi kara mellé képzelték el a Teológiai Fakultást. In: SZÁSZ Domokos (1875): *A kolozsvári M. Kir. Tudományegyetemmel kapcsolatban felállítandó Ev. Ref. Fakultás és Tanárképezde tervezete*. Kolozsvár. 10.

Tudjuk, hogy az „ezüsfodró Szamos mindkét partjára épített magyar Athén”⁴ nemegyszer jelentett menedéket a magyar értelmiség, a protestáns lelkészek képzésében. Szász Domokos a létező tudományegyetem közelsége mellett Kolozsvár erős központjellegét hangsúlyozta, és a protestáns egyházi, jogi és közigazgatási székhely voltát is kiemelte érvként a Teológia helyének kiválasztásánál.⁵ Ennek érdekében 1842-től érlelődött a gondolat, míg az 1874-ben megszületett indítvány nyomán megkezdődött az intézkedés. Végül az 1892-es Budapesti Zsinat hozott döntést a kolozsvári Teológia felállításáról a debrecenivel egyidőben.

Az egyházi szervezőbizottság célja az akadémiai szintű, „teljes központi, a közszellemnek és a theol. tudományok jelen fejlettségének magaslatán álló theol. szeminárium” létrehozása volt, „egy értelem, egy akarat jelszó alatt, a 2Kor 12,20 alapján kizárva a versengést, irigységet, fondorlatot, önteltséget és pártoskodást”.⁶ Alapos szervezkedés után egy év alatt mindennel elkészültek, és 1895-ben megkezdődött az oktatás. Ferenc József itteni látogatásakor kijelentette: „Ugyebár ilyen több nincs Magyarországon?”⁷ Nemcsak építészeti és az intézményszervezésben, az oktatói testület összeállításában teremtettek nagyot, hanem a könyvtárleítésben is.

Kétségtelen, hogy a társadalom fejlődése a közművelődésnek és a rendszeresített, intézményesített oktatásnak köszönhető. Ennek alapját az írás és az olvasás szintje képezi, vagyis az információ, az ismeretállomány, amelyet a könyvtár biztosít. Ahogy azt az 1895-ös *Sárospataki Lapok*ban olvashatjuk, Kolozsváron az intézményalapításkor nem volt könyvtár.⁸ A nagyenyedi kollégium könyvvállományának megosztásáról pedig szó sem lehetett. Azonban könyvtár nélkül a református lelkészképzés pont úgy elképzelhetetlen volt, mint Biblia nélkül szószeke lépni. Újat kellett létesíteni. Természeteszerű az, hogy a tanítást, a hallottakat az önképzés, az olvasás állandósítja, teszi maradandóvá, majd termővé és teremtővé.

---

⁴ A kolozsvári újságíró, Longhy A. István (1884–?) *Kolozsvár békebeli évei* című írásában nevezi így Kolozsvárt. Ebben az írásában Barcsay fejedelmi alakja után Szász Domokos képét idézi fel, amint „hatalmas természetével sétál barátai között”, In: LONGHY A. István (1934): *A régi Kolozsvár – egy volt kolozsvári újságíró naplójából*. Budapest. 5–8.

⁵ SZÁSZ Domokos (1875): *A kolozsvári M. Kir. Tudomány-egyetemmel kapcsolatban felállítandó Ev. Ref. Fakultás és Tanárképzede tervezete*. Kolozsvár. 11.

⁶ I. m. 5.

⁷ A király látogatása Kolozsvártn (1895), In: *Vasárnapi Újság* 39/638.

⁸ A kolozsvári theol. akadémiáról (1895), In: *Sárospataki Lapok*. 833.

Az állománylétesítés pont úgy, mint annak alakítása, mindig a könyvtár rendeltetéséhez igazodik. Az olvasók igényeinek és – jelen esetben – egy felsőoktatási tanrendnek kellett megfelelnie. Az anyagiak szűkössége vagy ezek mértékletes beosztása folytán ez kezdetől fogva jellegzetesen alakult. A könyvtár sosem dúskált a pénzben.

Tudjuk, hogy a református egyház létrejöttét befolyásoló egyik ok épp az anyagiasság volt, mégsem feltételezhető, hogy az egyházi vezetés annyira mereven vette a Mt 6,19–21,24 tanítását, és a mammontól óvakodva az Isten szerinti gazdagságot tartotta elsőrendűnek (Lk 12,13–21), amikor a lelkészképzés színvonaláról volt szó. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint azok az esetek, amelyekben a könyvtárvezető a feladatok eredetéből adódó költségtervezet-túllépéskor az Erdélyi Egyházkerület Igazgatótanácsához⁹ bizonyítékokkal fordulva mindig jószándékú hozzáállást tapasztalt. Viszont az is tény, hogy eszményi anyagi keretek hiányában erdélyi kultúránkra jellemző gyakorlatiassággal kellett eljárni.

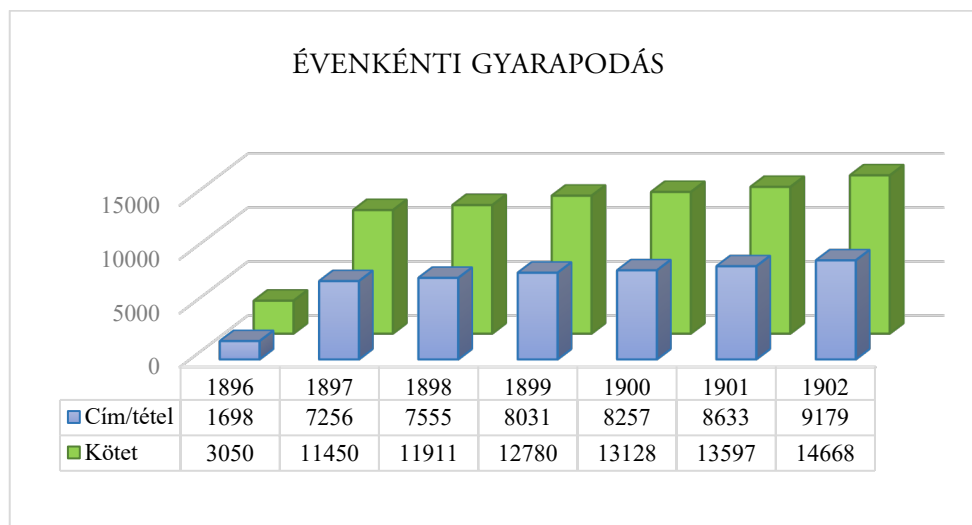
A kezdeti évek gyarapodását tanulmányozva látható, hogy nulláról indulva a könyvbeszerzés a reneszánszát élte Szász Domokos püspök jóvoltából, megfontoltságának és célirányosságának köszönhetően, illetve az első könyvtáros, Pokoly József (1866–1933) szorgoskodásának eredményeképpen. Már az első tanévben (1895–1896) 1698 mű, azaz 3050 kötet volt a nyilvántartásban.¹⁰ Ez a második tanévben szinte megháromszorozódott: 8400-zal nőtt. Így 1897-re a könyvtári dokumentumok száma 11450-re emelkedett.¹¹ Az alábbi grafikomból (*1. ábra*) egyértelműen leolvasható az első kétévi beszerzés hirtelen emelkedése, majd egyenletes növekedése.

---

⁹ Ezután IgTan.

¹⁰ Az első évkönyvben közölt szerzeményezés adatai és az összesített között 10 egységnyi eltérés van: 10-zel több cím és 10-zel kevesebb kötet tűnik fel. Ld. KENESSEY Béla (szerk.) (1896): *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologiai Fakultásának Értesítője az 1895–96. iskolai évről*. Kolozsvár, 23.

¹¹ Ebbe nem számoltam bele az 1500 kötetet (630 cím) a duplumtárból. Ld. KENESSEY Béla (szerk.) (1897): *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologiai Fakultásának Értesítője az 1896–97. iskolai évről*. Kolozsvár, 33. Itt jegyzem meg, hogy az első évkönyv könyvtári összesítőjének elírása miatt eltérések vannak az általam újrászámolt és az évkönyvekben szereplő összes, további számadat között. Amint azt az előző lábjegyzetben említettem, a Teológia 1896-os évkönyvének tanúsága szerint 3050 beérkező könyv helyett 3040 szerepel az összegzésnél és az 1698 cím helyett 1708.

1. ábra: A könyvtár évenkénti gyarapodása 1896–1902 között

1895–1902 között 22 intézményi és 88 magánszemélytől kapott adományt tartunk nyilván. Ezek közül azokat emelem ki, amelyekről levéltári dokumentumok maradtak fent az Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltárban.¹²

Adományok és vásárlások

Alig kezdődött meg az első tanév, az IgT an 1895. szeptember 19-én Pokoly József könyvtáros rendelkezésére bocsátotta azt az 500 Ft-ot, amelyet költségvetés gyanánt a könyvtárnak szavaztak az alapvető könyvek és folyóiratok beszerzésére. Pokoly fűrgén cselekedett, és az egészségi állapota miatt hiányzó intézményigazgatót, Kenessey Bélát (1858–1918) helyettesítve,¹³ szeptember 28-i beszámolójában nem hanyagolta el közölni, hogy ez az összeg „későre lesz elegendő ahoz, hogy ifjaink abból vágyaiknak s hajlamaiknak

¹² Ezután: EREK Levéltár.

¹³ A jelentése megjelent a *Protestáns Közlöny* 1895. október 3-i számában is. Pokoly szeptember közepétől december 2-ig látta el Kenessey helyett az intézetvezetési feladatokat tanári és könyvtárosi teendőivel párhuzamosan. Ld. NAGY Géza (1995): *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Kolozsvár. 28.

megfelelő táplálékot nyerjenek”.¹⁴ Közismert, hogy ez később se történt másképp. Viszont az IgTan, tudatában az összeg csekélységének,¹⁵ ugyanezen a napon tartott ülésén a Pokoly-féle javaslatnak eleget téve, az enyedi tanintézetet kivéve az összes erdélyi református kollégiumot a nélkülözhető szakirodalom átengedésére kérte fel, a 3282/1895 szám alatt iktatott levelében. A zilahi, kolozsvári, marosvásárhelyi, székelyudvarhelyi, sepsiszentgyörgyi és szászvárosi főiskola vezetősége készségesen állt a felkérés elé.

A Zilahi Kollégium 1895. október 15-én elsőként reagált a felhívásra, s nemcsak másodpéldányait, hanem egyes művek további kiadásait is felkínálta.¹⁶ Ezek a könyvek csak 1898 júliusában kerültek a Teológiára a hepehupás Szilágyságból.¹⁷ A Kolozsvári Református Kollégiumban épp szakkatalógus-készítéssel voltak elfoglalva, ezért elfogadták az IgTan döntését, miszerint egy bizottság felmérni szándékozott a kollégiumi nagykönyvtár állományát a duplumok átszolgáltatását illetően. Leszögezték, hogy készek kölcsönözni a teológusoknak a többségében egypéldányos és értékes teológiai irodalmat.¹⁸

A Székelyudvarhelyi Kollégium is nyitott volt a Teológia állományának gyarapítására. Megosztotta könyvtári fölpéldányainak másolt nyilvántartását válogatás végett, és felajánlotta azoknak a számukra sokat érő könyveknek a kölcsönzését, amelyekről az adakozókra való tekintettel nem szándékoztak megválni.¹⁹ Az IgTan az udvarhelyiek levelét 1895. november 12-én továbbította a Teológiai Fakultásnak a mielőbbi visszaküldést siettetve.²⁰ Az igénylés 1896 elején érkezett be 398 tételként (482 db).²¹

---

¹⁴ Kolozsvári theol. fakultás igazgatójának jelentése az intézet berendezkedéséről és működése megkezdéséről. In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/2.

¹⁵ Uo.

¹⁶ A Zilahi Államilag Segélyezett Evang. Reformált Kollégium részéről Nalácsi Miklós 1895. október 15-én levele az IgTan-nak, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/4.

¹⁷ Értesítés a Theol. Fakultás Igazgatóságának a zilahi kollégium duplumaival kapcsolatban, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/34.

¹⁸ Gyarmathy Miklós 1895. október 17-én kelt levele az IgTan-nak, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/3.

¹⁹ Székelyudvarhelyi Ev. Ref. Kollégium Elöljáróságának 1895. október 31-én kelt levele, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/8.

²⁰ A Theol. Fakultás nt. Igazgatóságának, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/8.

²¹ KENESSEY (1897), 32.

Az IgTan az 1895. év végén, december 24-én terjesztette a püspök elé a Marosvásárhelyi Kollégium november 21-én tartott gyűléshatározatát közlő levelét, a duplumjegyzékükkel együtt. A vásárhelyi iskolai vezetőség fenntartotta annak lehetőségét, hogy összeállítja az oktatási intézményükre nézve történelmi jelleggel nem bíró, egy példányos teológiai könyvek listáját, felajánlva az abból való válogatás lehetőségét is.²² Az első intézeti évkönyv könyvtári jelentésében a 184 címet tartalmazó (401 db) vásárhelyi donáció bejegyzése után a Sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumtól átvett duplumok szerepelnek, amelyről a Teológia igazgatósága 1896 januárjában értesült. A ládányi könyvet téma szerint csoportosított jegyzékkel küldték, megjegyezve, hogy csak 85 művel, azaz 146 darab kötettel/füzetrel szolgálhattak, mert 1882-ben 900 másodpéldányt adtak át két helybeli polgári iskolának és a megyei tanszermúzeumnak.²³

A Szászvárosi Kollégium vezetősége 1896. november második felében postázta azt a 42 darab teológiai munkát, 87 kötetben, amelyet a Teológia vezetőségének kellett megköszönnie.²⁴

Mindenekelőtt azonban szakkönyvtárunk alapjánál egy tekintélyes, püspökhöz méltó, önzetlen adakozás áll. A kollégiumi adományfolyósítással egyidőben a könyvtár számára kijelölt, az épület keleti oldalán levő, főbejárat melletti két teremben elsőként nem intézményi, hanem magánszemély általi adomány került polcra. Miután Szász Domokos 1895. október 7-i egyházkerületi, 1177/1895-ös számú körlevelében adakozásra bátorította a lelkészeket, tanárokat és tanítókat, október 30-án tudatta az IgTan-nal, hogy tulajdon könyvtárából kiválogatott 452 darab, 2300 korona értékre becsült kötetét jegyzékkel együtt átadta és elhelyeztette a Református Teológiai Fakultás könyvtárában

---

²² A Marosvásárhelyi Ev. Ref. Kollégium elöljáróságának levele az IgTan-nak, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/12.

²³ A Székely Mikó Kollégium elöljárósága az 1895. január 12-én kelt levélben a következőképpen csoportosítja a küldemény tartalmát: ismerettár és folyóirat 6, hittudomány 15, filozófia és nevelés 7, nyelv és irodalomtudomány 9, klasszikus írók művei 20, történelem 18, jog- és államtudomány 5, természettudomány 5 munka. Ld. A Sepsiszentgyörgyi Ev. Ref. Székely-Mikó-Kollégium Elöljáróságának levele, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/13.

²⁴ Szászvárosi Ev. Ref. Kún-Kollégium november 18-án kelt levele, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/27.

azzal a feltétellel, hogy külön kezeljék általa történő gyarapítás céljából.²⁵ Szász Domokos a dokumentumok kiválogatásánál figyelembe vette azt is, hogy az intézetbe nemcsak „papjelöltek”, hanem „tanárjelöltek” is beköltöztek, akiknek „széles körű tudományos kiképzésére” kellett „segédeszközül szolgálgjon” ez a kezdeti 290 „bölcészeti, teológiai s történelmi” alkotást tartalmazó gyűjtemény.²⁶ Bizonyosak lehetünk afelől, hogy a püspök elvárásának megfelelően raktározta Pokoly a megfizethetetlen adományt, amelyet a Polcz Albert (1851–1906) főtéri papírkereskedéséből megvásárolt leltárkönyvbe elsőként vezetett be. Ennek beazonosítása nem egyszerű feladat, holott 1897-es könyvtári beszámolójában a könyvtáros külön kiemelte, hogy az egyházfő-vette és az általa ajándékozott könyveket „az elkülönítés céljából, volt tulajdonosuk nevét feltüntető cédulákkal” ellátta.²⁷ Tisztázatlan okokból ez a friss irodalmat kínáló hagyaték nem maradt egyben.²⁸ A könyvfeldolgozások rendjén pedig nem mindig készült analitikus leírás a dokumentumokról az egyszerűbb visszakereshetőség érdekében. Az viszont világos, hogy Kurta József a Szász-hagyaték felmérésekor 2005-ben 414 tételt számolt 640 kötetben, kolligátumokkal és az időközben eltűnt példányokkal együtt.²⁹ Ezek szerint a püspök terve, gyűjteményének gyarapítása megtörtént a szuperintendens életében és halála után özvegye, Nagy Ilka révén.

A leltárba másodikként bevezetett nagy könyvadomány Incze János (1825–1890) hagyatékából származik.³⁰ Incze rövid ideig kolozsi és lukailencfalvi, majd enyedi és szászvárosi lelkész volt. Özvegye, Molnár Mária, 1895. október 21-én Szászvároson írt levelének tanúsága szerint, Kolozsváron jártában támadt az a gondolata, hogy férje

---

²⁵ Szász Domokos 1895. október 30.-án az IgTan-nak írt levele, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/6. A melléklet tartalmazza a könyvtárnak ajándékozott dokumentumok lajstromát.

²⁶ Uo.

²⁷ Pokoly József 1897. február 7-én kelt beszámolója Szász Domokosnak, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/29.

²⁸ „A könyvtár pedig az 1910/11-es év folyamán alakul át gyökeresen.” Ld. NAGY Géza (1995): *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Kolozsvár. 96–97.

²⁹ KURTA József (2005): *A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának lelkészi hagyatékai, különös tekintettel a könyvtáralapító Szász Domokos püspök adományára*. Kézirat.

³⁰ A Nagy Gézánál megjelenő Imre Jánosné nyomdahibának minősíthető. In: NAGY Géza (1995): *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Kolozsvár. 35.

„kincseinek” a Teológiai Fakultáson vehetnék leginkább hasznát. Fel is ajánlotta könyvtárunk teológiai témájú darabjait, kiemelve, hogy férjének fő jellemvonása volt: „mindenkinek használni és szolgálatot tenni”.³¹ November 23-i értesítéséből tudjuk, hogy vasúton indított útjára 190 darab könyvet két ládában, amelynek a költségét az IgTan utasítására Kádár János³² igazgatótanácsi titkár, „teológiai gazdagondnok” fizette ki.³³ A püspöknek címzett levél könyvlistás mellékletét át is adták decemberben Pokoly József könyvtárosnak.³⁴

Az Intézet előljárósága Incze feleségének igényére reagálva válaszevélben jelezte, hogy minden egyes általa ajándékozott dokumentumba bejegyzik a hagyaték eredetét.³⁵

Sejthető, hogy Incze könyvtára, akárcsak a Szász Domokosé, nem lehetett jelentéktelen, hiszen csak a teológiai témájú dokumentumokat juttatta el az özvegy a Teológiának, megjegyezve, hogy ezeken kívül régebbi és újabb kiadványokat már átadott „öccsének, Molnár A-nak”.³⁶

A leltárkönyv alapján Pokoly a Szász-hagyaték leltározása után nyomban az értékes Incze-gyűjtemény feldolgozásához fogott. 216 tételt, 242 kötetet írt be elég egységesen.³⁷ Tartalmi szempontból ennek az állományrésznek a java teológiai munka és magyar nyelvű. A gyakorlati teológián belül a prédikációirodalom van túlsúlyban (2. ábra). A kiadási éveket tekintve 3 darab 17. századi és 19 darab 18. századi kivételével itt is 19. századi kortárs kiadványokkal szembesülünk.

---

³¹ Incze Jánosné 1895. október 21-én kelt adománylevele Szász Domokos püspöknek, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/5.

³² 1895–1902 között a lelkészképző intézet épületében lakó dr. Kádár János rendezte a Teológia gazdasági ügyeit.

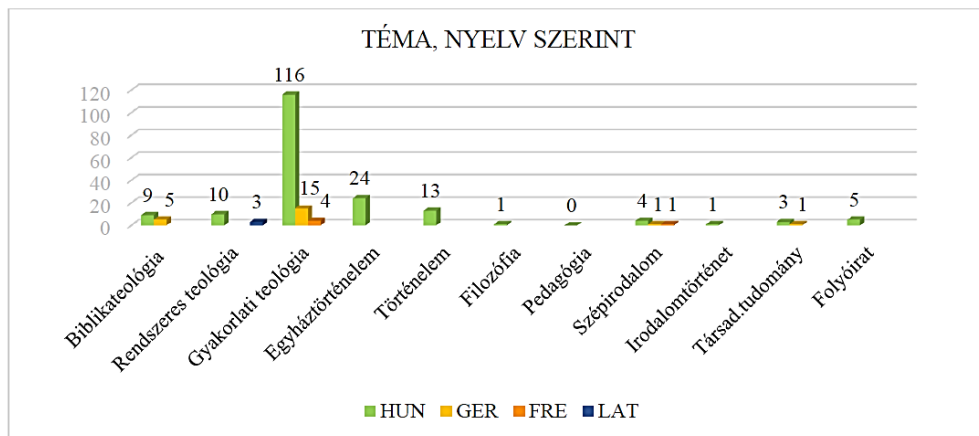
³³ Incze Jánosné 1895. november 23-án kelt levele Szász Domokos püspöknek, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/10.

³⁴ Incze Jánosné 1895. október 21-én kelt adománylevele Szász Domokos püspöknek, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/5.

³⁵ Kádár János fogalmazványa Incze Jánosnénak, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/26.

³⁶ Incze Jánosné levele Szász Domokos püspöknek, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/5. Minden bizonnyal Molnár Albert (1849–1901) Kolozsváron gyakorlati teológiát oktató tanárról van szó, aki unokaöccse volt Incze Jánosné Molnár Máriának bátyja, Molnár György héderfaji lelkész révén. Ld. KENESSEY Béla (szerk.) (1901): *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője*. Kolozsvár. 40.

³⁷ Az Értesítő 145 mű 240 kötetéről tudósít. In: KENESSEY (1896), 22.

2. ábra: Incze János könyveinek téma és nyelv szerinti elemzése

A beírást kisebb tételű magánadakozók mellett Koncz József (1829–1906) marosvásárhelyi kollégium könyvtárosának és tanárának szintén nagytételű, személyes adománya, 153 mű 241 kötete szakítja meg.³⁸ Erről levéltári bizonyíték még nem került elő, de az 1896-os könyvtári jelentésből kiderül, hogy Koncz küldeményének beérkezése megelőzte az Incze-hagyatékot.

Herepei Károly (1802–1871) vízaknai lelkipásztor özvegye, Krizbay Kata szintén 1895 késő őszi jelentkezett Vízaknáról 1871-ben meghalt férje könyvtárának átadása miatt.³⁹ Az IgTan Borbáth Pál helyi lelkészt kérte fel a könyvek költöztetésére.⁴⁰ A várthoz képest elhúzódott a fuvarozásuk, mert az ehhez szükséges 4 láda elkészítésével

³⁸ Uo.

³⁹ Nagy Géza Herepei Jánosnak (1891–1970) a Kolozsvári Református Egyházközség anyakönyvében talált adatgyűjtése nyomán Herepei Károly születési idejeként 1799 szeptemberét jelöli meg. Ld. NAGY Géza (1942): A Herepeiek belmissziós törekvései, In: *Protestáns Szemle*. 9. 267. Szász Károlynak az MTA 1871. november 27-i ülésén Herepei Károlyról tartott emlékbeszéde megerősíti, hogy a Herepeiek és a Szászok között az apáktól örökölt szoros családbaráti kapcsolat állt fenn. Ld. SZÁSZ Károly (1871): Szász Károly rendes tag rövid gyászbeszéddel bejelenti Herepei Károly lev. tagnak folyó évi october 26-án történt halálát, In: *Akadémiai Értesítő*. Budapest, MTA. 296–303.

⁴⁰ Fogalmazvány Herepei Károlynénak és Borbáth Pálnak, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/7.

megkészt az erre felkért asztalos.⁴¹ Borbáth januári levele kapcsán tett utasításból kiderül, hogy Herepei „hátrahagyott könyvtárának” a vasúton történt érkeztetése a könyvtári költségvetést terhelte.⁴² 1896. március 25-én az Egyházkerületi Közgyűlésen az Incze- és a Herepei-hagyatékról „együtt mintegy 300 kötettről” számoltak be, holott jóval nagyobb mennyiségről van szó.⁴³ Úgy tűnik, az Igazgatótanácsi ülésen összekeveredett a mű és a kötet meghatározása, mert az 1895-ös Évkönyv tényszerű közlése alapján az Incze- és Herepei-hagyaték többségében magyar és német nyelvű műveinek összege 368, a kötetszámok pedig 690-re rúgnak.⁴⁴ A Herepei-hagyatékot 2012-ben felmérő Varga Gabriella, a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészkarának informatikus-könyvtáros hallgatója megállapította, hogy a 337 tételként bekebelezett 223 munkából „már csak 66 található meg ténylegesen a gyűjteményben”.⁴⁵ Ez 21, kolligátumot is tartalmazó kötetet jelent számadatai szerint.

Deák Lajos Maros-Torda vármegye királyi tanfelügyelője és királyi tanácsos a püspöki körlevélre reagálva küldött saját költségén a „kolozsvári pap és tanárképző intézet könyvtárának” 11 magyar, angol és francia, többségében történelmi könyvet.⁴⁶ A vásárhelyi születésű Deák Lajos (1850–1918) az ottani református kollégiumban tanult, árvasága miatt a Teleki és Vay családnál vállalt nevelőséget. Pesten tanult jogot, és minisztériumi kinevezéssel lett vármegyei tanfelügyelő. Könyvei a leltárban egymás után vannak bejegyezve a 918–929-es tételszám alatt, de csak egy, a sorban a 8. tételnél jelenik meg az adományozó neve, nem úgy, mint a Szász- és az Incze-könyvek esetében,

---

⁴¹ Borbáth Pál nov. 29-én kelt levelében tudatja az IgTan-nal a késés okát, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/9.

⁴² Borbáth Pál 1896. január 7-én kelt levele, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/17.

⁴³ Jelentés az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület theol. fakultása könyvtárának megalapítása és gyarapítása érdekében tett intézkedésekről, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/14.

⁴⁴ „Herepei Károlyné úrnő 223 mű, 650 kötet vagy füzet.” Ld. KENESSEY (1896), 22.

⁴⁵ VARGA Gabriella (2014): A Herepei család könyves műveltsége, In: Muzs Krisztina (szerk.): *Egyházi, családi és asszonykönyvtárak: (könyvtártörténeti szakdolgozatok)*. Szeged. 489. A 2012-ben megírt szakdolgozat kéziratának melléklete tartalmazza a KPTI leltárkönyvének Herepei-hagyatékra vonatkozó átirását is.

⁴⁶ Deák Lajos 1895. október 17.-én kelt adománylevele, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/11.

ahol a lap tetején található folyamatos jelölésből kikövetkeztető, hogy az oldalon levők mind egy helyről származnak.

Az 1896. február 9-i közgyűlésen Bihari Sándor (1823–?) marosvásárhelyi tanártól és igazgatótanácsostól származó „Nagyváradon 1660-ban kiadott” Szentírásról tettek említést, amely 1808-tól Antal János tulajdona volt, amint azt „az első lapon látható sajátkezű aláírása bizonyít”.⁴⁷ Kurta József 2022-ben megjelent 9 Váradi Bibliánkat bemutató tanulmányában nem található nyoma ennek a kiadványnak, sem annak, amely a leltár 415-ös tételénél az Incze-hagyaték első beírt példányként került be, és az IgTan jóváhagyásával Szász Domokos püspöknek adtak át.⁴⁸

1896-ban a kollégiumi másodpéldányok beérkeztetése folyamatban volt,⁴⁹ amikor a Kolozsváron lakó Sárkány Ferencné szétsi Seress Mária (1826–1915) felajánlott lelkészcsaládból származó kollégiumi tanárférje könyvtárából 90 művet. Így 1896 tavaszán újabb 151 kötettel gazdagodott a teológiai könyvtár.⁵⁰

1896. március 21-én Zsilinszky Mihály (1838–1925) miniszterhelyettes államtitkár engedélyezte a budapesti Egyetemi Könyvtárhoz intézett kérés teljesítését, miszerint a Teológia Intézete igényt tartott az egyetemi könyvállomány fölösleges teológiai, történelmi és filozófiai többpéldányaira. A jóváhagyáson túl a Teológia könyvtára előnyben részesült a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárral szemben a duplumok jegyzékéből való válogatásban.⁵¹

---

⁴⁷ Közgyűlési határozat Bihari Sándor adományáról, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/15.

⁴⁸ KURTA József (2022): A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának Váradi Bibliái, In: *AUCP*. I. 45–53.

⁴⁹ A Székely-udvarhelyi és Marosvásárhelyi ev. Ref. Kollégiumok könyvtárainak többes példányaiából a fakultás könyvtára részére kívánt könyvek megszerzése tárgyában írt fogalmazvány, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/20.

⁵⁰ Sárkány Ferenc (1822–1896) kolozsvári református egyház gondnoka, pénztárnoka, az egyházkerület törvényszéki bírója is volt jogi és teológiai végzettségének köszönhetően. Az IgTan 1896. április 24.-én köszönte meg az adakozást, és utasította a könyvtárat az átvételre. Ld. Sárkány Ferencné 1896. április 19-én kelt levele, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/19.

⁵¹ Zsilinszky Mihály levele az IgTan-hoz, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/16.

Április 16-án az IgTan megsürgette a jegyzékkészítést,⁵² és Kenessey Béla a hónap végén felterjesztette az 2–3000 kötetes igénylést az Egyházkerülethez.⁵³ A budapesti intézmény a szállítmányt a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárhoz irányította, csakhogy az nem adott alkalmat a könyvek átvételére.

Ezzel párhuzamosan a könyvtáralapító egyházfő újabb adományozást szervezett. Utasítására 1896 októberében Pokoly Budapesten járt, mert a kolozsvári kötődésű történészigazgató, Szilágyi Sándor (1827–1899) nagyapja, Szilágyi Ferenc (1762–1828) rendezetlen, lista nélküli teológiai, filozófiai és irodalmi könyveit a Teológiának szánta.⁵⁴ A Teológia könyvtárosa október 5-én a budapesti Egyetemi Könyvtárban tett látogatásán a feladattal megbízott Dézsi Lajos könyvtártiszttól⁵⁵ átvette a felkínált, 400–450 műnek saccolt, de a feldolgozás során 750-re kerekedett, 1000 kötetnyi, nagyra becsült Szilágyi Ferenc-hagyatékot, és gyorsan három ládába csomagolva előkészítette a postázásra.⁵⁶ A püspök értesült az eredményről, és az IgTan utasította Kádár Jánost a magánjellegű ajándék hazaszállíttatásának költségei mellett a könyvtárnok kiadásainak

---

⁵² A Közoktatási minister úr által felajánlott könyvek jegyzékének betérjesztése, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/18.

⁵³ Az egyetemi könyvtár többes példányaiból beszerzendő könyvek tárgyában, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/21.

⁵⁴ Utasítás Kádár Jánosnak a Budapesti Egyetemi Könyvtárból érkező könyvadománnyal kapcsolatban; Pokoly beszámolója a Budapesti Egyetemi Könyvtárból érkező könyvadománnyal kapcsolatban, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/25. Szilágyi Sándor révén került Szilágyi Ferenc kolozsvári református kollégiumi rektor, könyvtárfelügyelő kéziratának egy része fia, ifj. Szilágyi Ferenc (1797–1876) kollégiumi történelem és filológiai tanárával együtt a kollégiumba, 1878-ban (Ld. KOLOZSVÁRI József (2007): *Litteris et pietati, Adalékok a Kolozsvári Református Kollégium történetéhez*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület. 284.). A másik részét a KPTI könyvtárának küldte el 1897 februárjában (Ld. *Jegyzőkönyv az erdélyi evang. reform. egyházkerület kolozsvári theol. fakultása előljáróságának 1897 évi februárius hó 11-én tartott gyűléséről*. 3/VI., In: *Theológiai Fakultás Előljáróságának jegyzőkönyve 1896–1906*. EREK Levéltára). A többi a budapesti Egyetemi Könyvtárban maradt a Szilágyi-hagyatékban (ld. ELTE Egyetemi Könyvtár, Elektronikus könyvek–Kéziratok).

⁵⁵ Dézsi Lajos (1868–1933) 1895-ben került az Egyetemi Könyvtárba sikertelen nagyenyedi kollégiumi tanári állásfoglalása után. Ld. POGÁNY György (2015): Dézsi Lajos bibliográfusi működése, In: *Könyv, könyvtár, könyvtáros*. 7–8.

⁵⁶ KENESSEY (1897), 32.

kifizetésére.⁵⁷ 1897 elején Szilágyi Ferenc előbbi könyvadományát kipótolja édesapja gyűjteményéből származó kéziratokkal.⁵⁸

Pokoly beszámolójában nem tett említést az fővárosi Egyetemi Könyvtártól igényelt beszerzés késleltetett érkezteséről, amely a vártnál jóval hosszabbra nyúlt. A Teológia vezetősége 1901-ben az ügyet újra az IgTan asztalára tette, de 1902 januárjában kénytelenek voltak a Vallás és Közoktatási Minisztérium segítségét kérni. Ennek következtében július végén 698 darab könyvtári egységet (246 művet) sikerült megszerezni a budapesti könyvrakományból.⁵⁹ A Kolozsvári Egyetemi Könyvtár 1950-es években megfigyelt irattárából előkerült ennek az intézkedésnek néhány bizonyítéka, amely tanúsítja az adomány beérkezését. A beszerzés folyamatát támasztják alá a budapesti Egyetemi Könyvtár Egyetemi Levéltárában megtalált iratok is, ám a körülmények igazolására nem került elő több adat. A könyvjegyzék hiányában első könyvtárosunk beszámolójára támaszkodhatunk csupán, és megfejtetlenül marad az érkeztes késedelmének oka.

Ezt megelőzően, 1896 nyarán zajlott a könyvtártörténet egyetlen óriás tételű szerzeményezése, amelyet eddig vásárlásként tartottuk számon, de tulajdonképpen ez is adomány. Ugyanis Szász püspök a Pap Gábor (1827–1895) dunamelléki püspök könyvtárát vásárolta meg a Teológiai Fakultásnak. Ennek a példaértékű eseménynek az iratanyaga – bár még tartogat rejtélyeket – elég jól dokumentált, és nem egy tanulmányt érdemel a beszerzés lebonyolítása, a hagyaték összetétele miatt pedig annál inkább. Szász Domokos leírása szerint 4200 mű beszerzéséről volt szó, közel 7000, többnyire igényes és egységes kötésű kötetben.⁶⁰ Nagy Géza 6278 kötetről számolt be, mint amennyiről az

---

⁵⁷ Pokoly József beszámolója a püspöknek budapesti kiszállása után, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/25.

⁵⁸ Jegyzőkönyv az erdélyi evang. reform. egyházkerület kolozsvári theol. fakultása előjáróságának 1897 évi februárius hó 11-én tartott gyűléséről, In: *Theológiai Fakultás Előjáróságának jegyzőkönyve 1896–1906*. EREK Levéltára, 3/VI.

⁵⁹ Az IgTan felterjesztései a Vallás és Közoktatási Minisztériumba a A budapesti Egyetemi Könyvtár könyvadományával kapcsolatban, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/36–39.; KENESSEY Béla (szerk.) (1902): *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője az 1901–02. iskolai évről*. Kolozsvár. 30.

⁶⁰ Néhai Méltóságos Pap Gábor püspök ur könyvtára megvétele, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/23.

az évi Teológiai Évkönyvben is jelentést tettek.⁶¹ A tekintélyes mennyiségű magángyűjtemény 1896. július 19-én érkezett meg Komáromból, és Pokoly egy teológiai hallgató segítségével haladéktalanul hozzáfogott a feldolgozásához.

A könyvtári vásárlások felsorakoztatásakor nem hagyható ki az a tény, hogy kezdetben 12, majd 45–50 egyházi és politikai folyóiratot, szépirodalmi, napi-, és élclapot rendelt meg az Intézet az ifjúság és a könyvtár előfizetésében,⁶² és az sem, hogy a Magyar Tudományos Akadémia⁶³ 50–80%-os árengedményt ígért nyomtatványaira.⁶⁴ A Teológia Fakultás előjárósága élt is ezzel a lehetőséggel. Már az első évben 14 friss kiadvánnyal szaporodott az állomány a kedvezménynek köszönhetően.⁶⁵ A következő tanévben az IgTan 150 forintos céladományával kipótolta költségvetéséből és a Széki Református Egyházmegye 100 Ft-os, szintén gyarapításra rendelt adományából már 149 művet, 447 kötetet szerzett be, beleértve az időszaki kiadványokat is. A széki egyházmegye pénzbeli könyvtártámogatása egyházkerületi szinten egyedi volt. Más egyházmegye nem követte e példát. Kenessey Béla az IgTan-nak intézett, 1897. április 30-i felterjesztésből megtudjuk, hogy ebből a széki befizetéséből vették meg a „nagy művet,” a *Corpus Reformatorum* 79 kötetét.⁶⁶

Könyvtárellenőrzés

Még az 1895–1896-os tanévzárás előtt, májusban Pokoly József pontosan elszámolta a könyvtári költségvetést. Ebből tudható, hogy az egyházkerület pénztárából kiutalt összegből (500 Ft) és a bentlakók könyvtárhasználati díjából (65 Ft) gazdálkodott.

---

⁶¹ NAGY Géza (1995): *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Kolozsvár. 35.; KENESSEY (1897), 32.

⁶² Ld. A Theológiai Értesítők (1896–1902) beszámolóit.

⁶³ Ezután MTA.

⁶⁴ Jelentés az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület theol. fakultása könyvtárának megalapítása és gyarapítása érdekében tett intézkedésekről az Egyházkerületi Közgyűlésnek, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/14.

⁶⁵ KENESSEY (1896), 23.

⁶⁶ Kenessey Béla felterjesztése az IgTan-hoz, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/31.

A 19 Ft 47 krajcár többletkiadást az egyházkerületi számvevő kipótolta. Az elszámolásból kiderül az is, hogy tagsági díjat fizetett az MTA-nak, a Magyar Történeti Társulatnak és a Magyar Protestáns Irodalmi Társaságnak.⁶⁷ Ez igazolja azt az egyértelmű szándékot, amely szerint a teológiai intézmény és gyűjtemény szorosabb kapcsolatot kívánt kiépíteni a tudományos közösséggel és szervezetekkel a szakmai kutatásokból való részesedés és az azokhoz való hozzájárulás céljával. Ennek köszönhetően adományok is származtak a Magyar Történeti Intézettől, és ebből eredt az MTA már említett árengedménye is.⁶⁸

1897. február 5-én Pokoly tájékoztatta a gyűjteményi teljesítményéről a püspököt. Jelentette, hogy a Pap-hagyatékot, a marosvásárhelyi és szentgyörgyi kollégiumi anyagot a magánadományokkal együtt leltárba vezette, és szakkatalógust készített róluk.⁶⁹ Pokoly szakrend szerint csoportosított könyvtárat szervezett, szakok szerint csoportosította és beszámozta. Az állomány tehát feldolgozott volt és nyitott az épületben lakó tanárok és diákok előtt. Szakmai körökben Zsitvay Tibor (1884–1969) szavaival valljuk, hogy „a rendezett könyvtár olyan, mint a harcrakész hadsereg, amely bármikor felhasználható a legeszményibb, de egyúttal a leggyakorlatibb nemzeti célok szolgálatára [...]”.⁷⁰ Pokoly készen állt a könyvtárfelügyelő bizottság ellenőrzésére is.⁷¹ Az IgTan az eredményes munka felmérésére az erre legmegfelelőbb személyt, Ferenczi Zoltánt kérte fel.⁷² Az Egyetemi Könyvtár igazgatója egy másik szakember, Széplaky János társaságában 1897. február 22-én készségesen megvizsgálta a könyvtári ügyvitel alapját: a gyűjteménykezelés és a

---

⁶⁷ Az utóbbi kettőnek Pokoly rendes és alapító tagja volt. Ld. KENESSEY (1896), 15–16.

⁶⁸ Kimutatás a kolozsvári ev. Ref. theologiai fakultás könyvtára s az ifjusági olvasó egyesület részére nyert bevételekről s kiadásokról, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/22.; KENESSEY (1896), 23–24.

⁶⁹ Pokoly József 1897. február 7-én kelt beszámolója Szász Domokosnak, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/29.

⁷⁰ ZSITVAY Tibor (1929): Előszó, In: Nagy Miklós (szerk.): *Közjog és közigazgatási jog. 1866–1928*. Budapest. III.

⁷¹ Pokoly József 1897. február 5-én kelt beszámolója Szász Domokosnak, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/29.

⁷² Ferenczi Zoltán (1857–1927) 1891-től a Kolozsvári Egyetemi Könyvtárban dolgozott, míg 1999-ig a a budapesti Egyetemi Könyvtár igazgatója nem lett. Tevékenysége folytán újultak meg és gyorsultak fel a könyvtári munkafolyamatok az egyetemi könyvtárban, folyamatos könyvtárlátogatásai során nyújtott szakmai segítségével pedig az erdélyi könyvtárak. Ld. Ferenczi Zoltán. In: Wikipédia.

katalógusrendezés folyamatait.⁷³ A bizottság részletes jelentésében, amely kitér Pokoly jutalmazására is, megtalálható a Pokoly-féle osztályozási rendszer váza is.⁷⁴ Külön katalógusba jegyezte és külön gyűjtötte a duplumokat, és természetesen elkülönítve tárolta a kéziratokat és hungarikumokat is. a budapesti Egyetemi Könyvtár katalógusának mintája alapján összeállított betűrendes katalógust szakszerűnek ítélték. Helyeselték a dokumentumokról készített teljes bibliográfiai leírásokat, de a rövidített címekre nem mulasztottak megjegyzést tenni.⁷⁵ A cédulák egyszerű és törekeny írópapírja helyett az időtálló, diósgyőri Median merített lapot javasolták.⁷⁶

Könyvtárminősítés

Könyvtárnokunk mindennapjait nem csak a gyűjteménykezelés töltötte ki. Az egyháztörténeti oktatói kötelezettsége mellett cikkeket, tanulmányokat jelentetett meg, előadást tartott az Intézet eseményein, és az ifjúsági ének- és zeneegylet elnöke is volt.⁷⁷ Ezzel magyarázható, hogy a könyvek beazonosítása az alapleltárból gyakran időt igénylő a rövidítések vagy az összefoglaló címfogalmazás miatt. Nehéz összesíteni a leltárkönyvi adathiányok következtében, kitől pontosan hány dokumentum jött be.

---

⁷³ Széplaki János (1868–?) a mostani építészeti egyetem épületében működő Kereskedelmi Akadémia oktatója volt. Tapasztalata bőven volt könyvtárrendezés terén az EME és az Egyetemi Könyvtár alkalmazottjaként.

⁷⁴ Ferenczi Zoltán 1897. február 27-i jelentése a theol. könyvtár megvizsgálásáról, In: *A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról*. EREK Levéltár, XXII.44.95/30.

⁷⁵ Az előírások alapján az adatokat a címlap szerint kell felvenni, szövegűen, jelölve a nyomdahibákat.

⁷⁶ 1839–1842 között és az 1900-as évek elején a diósgyőri papírmalomban a kisebb papíralakhoz DIOS GYŐRI MEDIAN vízjelet használtak. Ld. PELBÁRT Jenő (2018): A 235 éves diósgyőri papíripar rövid története (1782–2017), In: *Magyar Grafika*. 4. 54–55.

⁷⁷ GÁLFY Zoltán (1996): Pokoly József, 1866–1933, In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyítást nyertek, A Kolozsvári Református Theologia tanárai, 1895–1848*. Kolozsvár. 89.; KOLUMBÁN Vilmos (2019): Pokoly József (1866–1933), In: Baráth Béla Levente – Fekete Károly (szerk.): *Őrállóvá tettek, Műhelytanulmányok [...]*. Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület, Debreceni Református Hittudományi Egyetem. 531–536.; Pokoly József (teológus), In: Wikipédia; KENESSEY (1897), 36.; KENESSEY (1901), 28.

Ezért főleg a Teológiai Értesítők adataira kellett támaszkodni. Az elemzésből azonban így is nagyon jól látszik a beszerzés módjainak aránya. A könyvtárgyarapítás, mint látjuk, elsősorban adakozás és vétel útján történt. A köteles példányok nincsenek feltüntetve, de találtam néhány „Szerző ajándéka” megjegyzést. Ezeket a kiadványokat állománygyarapítási, dokumentummegőrzési és -használati céllal adták át az intézmény könyvtárának, és nem annyira a kötelezettség miatt. Cseréről az első években egyetlen bejegyzés van a leltárban. A könyvtári jelentésekben nincs említés erről az 1898-ban. Cseréről az első években egyetlen bejegyzés van a leltárban 12 db könyv, köztük egy 1732-es nagyszombati Káldi-féle Biblia esetében. A könyvtári jelentésekben nincs említés erről az 1898-ban, az Erdélyi Múzeummal történt szerzeményezésről.⁷⁸

Ferencziék alapos vizsgálatot tartottak. A szakkatalógus alapján összesítést állítottak össze, amelyből kiderül, hogy a 29 szakcsoportban 6237 mű, azaz 9826 kötet szerepelt. Ebből 17 tétel (24 db) kézirat volt. A tudományágak szerint a 9 betűvel (A–I) jelölt főszakba sorolt állományból négy nagy csoportot emeltek ki (A, F, G, H), amely az állományt tartalmilag meghatározta. Az a könyvgyűjtemény legnagyobb hányadát, a teológiai anyagot ölelte fel, az *F* a filozófiát, a történelem a *G* csoportot alkotta és a *H* az irodalmat. Természetesen jelen volt a többi tudományág is, de jóval kisebb mértékben. Ez egyértelműen érzékelteti a gyűjtemény szakkönyvtárjellegét, az érdeklődést elsősorban az intellektuális, vallási és kulturális területek iránt, valamint a fejlődést támogató szemléletet, lehetőséget adva a tudományágakban való elmélyülésnek és serkentve az interdiszciplináris gondolkodást.

Összegzés

A gyűjteményszervezést a 19. század előrelátó, nemzetszolgáló, egyházépítő püspöke, Szász Domokos műveltsége nagyban befolyásolta.⁷⁹ A könyvtártörténet másik meghatározó személyisége, az állományrendszerező Pokoly József jogosan kapott elismerést a felettesein kívül az akkori szaktekintélyektől. Az állománygyarapítás szakaszait akár tudatosan, akár ösztönösen, de az előírásoknak megfelelően követte.

---

⁷⁸ A 8037–8045, 8068–8070-es tételszám, In: *A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának beszerzési naplója, 1896–1899*. KPTI, IMS4/II.

⁷⁹ NAGY Géza (1938): Szász Domokos emléke, In: Erdélyi Múzeum. 107. 113.

Bizonyos adományok esetében tartalmi válogatás történt, nem került be minden az állományba.⁸⁰ Az esetenkénti időeltolódások ellenére az egyházi intézmények, személyek között a kommunikáció jól működött. Nagy hangsúlyt fektettek a visszajelzésekre. Nem hanyagolták el az értesítések megírását és a hivatalos köszönőleveleket sem a jóakarató áldozatvállalóknak, intézményeknek.

A kezdeti események sokaságát feltárva elmondható, hogy Pokolynak mozgalmas időszaka volt, de az elsődleges cél, az erdélyi lelkészképzéshez szükséges szakanyag beszerzése megvalósult. Újat, nagyot, hosszú távút sikerült megvalósítani önerőből. Külföldön szerzett tapasztalataikat felhasználva példát vettek fejlettebb társadalmak felsőfokú intézményeiről, és igazolták a képességet és az összefogást, arra hivatkozva – Szász Domokos Apáczait idéző szavaival –, hogy „a külföldi egyetemek gyámsága alatt élni a nemzeti becsület ellen van”.⁸¹

Pokoly József a tudományokban való jártasságán kívül híve volt a rendnek, a pontosságnak, a részletességnek. Cselekedeteiből, munkásságából felismerhető elkötelezettsége, munkaszeretete és a könyvek, a felhasználók iránti tisztelete. Mindezek alapfeltételei a jól szervezett könyvtárnak, amely egy tanintézet fundamentumánál a hazai kultúrát és tudományosságot segíti. A Református Fakultás könyvtára megfelelt annak az elvárásnak, amelyet Ferenczi Zoltán fogalmazott meg 1903-ban kiadott könyvtártudományi szakkönyvének előszavában.⁸²

A gyűjtemény széles látószögű, javarészt 19. századvégi tudásbázist kínált a lelkészgenerációknak. Tükrözi a korszak tudományosságigényét, szakirodalmát, az akkori egyházi társadalmi réteg érdeklődési körét, gondolkodásmódját, de könyvkötőművészetét is. Az intézmény előljárósága tudatában volt annak, hogy a könyv gyorsabban korszerűsödik, mint a társadalmi, művelődési intézmények, és mint sűrített tapasztalat-, adathordozó, illetve ismeretközvetítő visszahat a társadalomra és segíti az intézmények fejlődését. Az új ismeretanyag beszerzésével a naprakész információ, új tananyag szolgáltatása volt a cél, hogy ezáltal a felhasználók gondolkodására, a kortárs szemléletmódra ösztönzőleg hathassanak, és hozzájárulhassanak a vallástudomány előrehaladásához és gyakorlatához.

---

⁸⁰ KENESSEY Béla (szerk.) (1898): *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theologiai Fakultásának Értesítője az 1897–98. iskolai évről*. Kolozsvár. 36.

⁸¹ SZÁSZ Domokos (1875): *A kolozsvári M. Kir. Tudomány-egyetemmel kapcsolatban felállítandó Ev. Ref. Fakultás és Tanárképezde tervszövege*. Kolozsvár. 8.

⁸² FERENCZI Zoltán (1903): *A könyvtártan alapvonalai*. Budapest. 7.

Az adakozók mind tanult, egyházi vagy egyházhoz tartozó és ragaszkodó, másokat szolgáló értelmiségiek, akik a társadalom lelki és szellemi felemelésén munkálkodtak. Felajánlásaikkal nemcsak az állomány összetételét alakították, hanem a felhasználók által az erdélyi társadalom műveltségi szintjét is emelték. Ezeket a személyeket és hozzátartozóikat az egyház és a nemzet iránti elkötelezettség, szolgálatkészség sarkallta arra, hogy saját tulajdonukról lemondva a közösség fejlődését segítsék. Cselekedetük semmiképp sem hivalkodás, annál inkább becsületbeli kérdés és alázatos megnyilvánulás volt az erdélyi református közösség, a hazai közművelődés és vallásos élet gyakorlásának érdekében. Jóvóltukból tekinthetjük ezt a dokumentumgyűjteményt örökségünknek. Ha foglalkozunk vele, használjuk, akkor ez az ismeretanyag még inkább a sajátunkká válik.

Mint annak idején a századfordulón, a könyvtáralapításkor az egyházi vezetés bizonyított, akadályoktól meg nem riadva, magas rendű szempontok érdekeit képviselve, közösségi célt szolgálva, jól lefektetett alapokra építve kell nekünk is közösen munkálkodnunk ennek az örökségnek a megismerésén, használatának gördülékeny megvalósításán, az ismereteink továbbadásán és az állomány megőrzésén.

Források:

- A Theol. Fakultás Előljárási Bizottságának jegyzőkönyve 1896–1906, In: *Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár*.
- ELTE Egyetemi Könyvtár: Elektronikus könyvek–Kéziratok
<https://edit.elte.hu/xmlui/static/pdf-viewer-master/external/pdfjs-2.1.266-dist/web/viewer.html?file=https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32256/Catalogus%20manuscriptorum%20Tomus%20II%20Pars%203.pdf?sequence=5&isAllowed=y> (utolsó megtekintés dátuma: 2024. márc. 1.).
- KENESSEY Béla (szerk.): *Az Erdélyi Ev. Ref. Egyházkerület Theológiai Fakultásának Értesítője*. Kolozsvár. 1896–1902.
- A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának beszerzési naplója*. KPTI, IMS 4/I–II.
- A kolozsvári Theol. Fakultásunk könyvtárának gyarapításáról, In: *Erdélyi Református Egyházkerületi Levéltár*. XXII.44.95.1–40.
- POKOLY József (1895): Igazgatói jelentés, In: *Protestáns Közlöny*. 320–322.

Felhasznált irodalom:

- *** A király látogatása Kolozsvárrt (1895), In: *Vasárnapi Újság*. 39. 637–638.
- *** A kolozsvári theol. akadémiáról (1895), In: *Sárospataki Lapok*. 833.
- *** POKOLY József (teológus). In: Wikipédia. https://hu.wikipedia.org/wiki/Pokoly_J%C3%B3zsef (utolsó megtekintés dátuma: 2024. márc. 1.).
- BÁNYFY Dezső (1895): Visszapillantás a theol. fakultástörténetére, In: *Protestáns Közlöny*. 361–363.
- BÍRÓ István (2021): Egyháztörténeti pályatételek és pályamunkák a kolozsvári teológiai fakultáson 1898 és 1944 között, In: *Református Szemle*. 114. 3. 339–354.
- BUNTA Magda (1970): A kolozsvári ötvöscéh középkori pecsétje, In: *Folia Archaeologica*. Budapest. 151–154.
- GÁLFY Zoltán (1996): Pokoly József, 1866–1933, In: Kozma Zsolt (szerk.): *Akik jó bizonyóságot nyertek*. Kolozsvár.
- FERENCZI Zoltán (é. n.). In: Wikipédia. https://hu.wikipedia.org/wiki/Ferenczi_Zolt%C3%A1n (utolsó megtekintés dátuma: 2024. március 1.).
(1903): *A könyvtártan alapvonalai*. Budapest.
- HORVÁTH József (1896): *A Marosvásárhelyi Ev. Ref. Kollégium Értesítője az 1894–95. iskolai évről*. Marosvásárhely.
- KOLOZSVÁRI József (2007): *Litteris et pietati, Adalékok a Kolozsvári Református Kollégium történetéhez*. Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület.
- KOLUMBÁN Vilmos (2019): Pokoly József (1866–1933), In: Baráth Béla Levente – Fekete Károly (szerk.): *Őrállóvá tettek, Műhelytanulmányok a debreceni teológiai oktatás és református lelkészképzés 1850–2000 közötti történetéhez*. Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, Debreceni Református Hittudományi Egyetem. 531–536.
- KURTA József (2005): *A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának lelkészi hagyatékai, különös tekintettel a könyvtáralapító Szász Domokos püspök adományára*. Kézirat.
(2022): A Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárának Váradai Bibliái, In: *AUCP*. I. 45–53.
- LONGHY ADORJÁN István (1934): *A régi Kolozsvár – egy volt kolozsvári újságtíró naplójából*. Budapest.
- NAGY Géza (1938): Szász Domokos emléke, In: *Erdélyi Múzeum*. 107–116.
(1942): A Herepeiek belmissziós törekvései, In: *Protestáns Szemle*. 9. 262–272.
(1995): *A Kolozsvári Református Theológiai Fakultás története*. Kolozsvár.

- Zsitvay Tibor (1929): Előszó, In: Nagy Miklós (szerk.): *Közjog és közigazgatási jog. 1866–1928.* III. Budapest.
- PELBÁRT Jenő (2018): A 235 éves diósgyőri papíripar rövid története (1782–2017), In: *Magyar Grafika.* 4. 53–56.
- POGÁNY György (2015): Dézsi Lajos bibliográfusi működése, In. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros.* 7–8.
- SZÁSZ Domokos (1875): *A Kolozsvári M. Kir. Tudomány-egyetemmel kapcsolatban felállítandó Ev. Ref. Fakultás és Tanárképezde tervezete.* Kolozsvár.
- SZÁSZ Károly (1871): Szász Károly rendes tag rövid gyászbeszéddel bejelenti Herepei Károly lev. tagnak folyó évi october 26-án történt halálát, In: *Akadémiai Értesítő.* Budapest, MTA. 296–303.
- TÓTH András (1964): *A kötelepéldány-szolgáltatás története Magyarországon.* Budapest.
- VARGA Gabriella (2014): A Herepei család könyves műveltsége, In: Muzs Krisztina (szerk.): *Egyházi, családi és asszonykönyvtárak: (könyvtártörténeti szakdolgozatok).* Szeged. 456–505.